

BELEEFDHEID EN DEMOCRATIE

Andrew Peterson, *Civility and democratic education*, Singapore, Springer, 2019, 73 p., ISBN 9789811510137, €51,99.

Andrew Peterson is een autoriteit in het domein van deugdenethiek, religie-, burgerschaps- en geschiedenisonderwijs. In *Civility and democratic education* bespreekt hij in vijf korte hoofdstukken het belang van beleefdheid voor een cohesieve democratische samenleving. Zijn boek verschijnt op het moment dat nogal wat mensen lamenteren over de grofheid die in de publieke, politieke en sociale fora welig tiert. Sommigen gewagen wat dat betreft van een “civility crisis” en verwijzen daarbij naar hufterig gedrag op de werkvloer, in het verkeer, op het internet, etc. Ook de politiek krijgt daarbij vaak een veeg uit de pan omdat die te polariserend zou zijn. Verwezen wordt naar het gemak waarmee men de ander als moreel inferieur of kwaadaardig beschouwt en naar de daaraan gekoppelde vlucht in de echokamer van het eigengereide gelijk van waaruit vooral argumenten worden geformuleerd die worden gevoed door opgewelde emotie. Of men nu vroeger al dan niet beleefder was – Peterson merkt hierover enkel op dat er allicht nooit een “golden age of civility” was (7) – het feit dat er een zekere bezorgdheid is, is voldoende om erover na te denken. De centrale stelling van Peterson is dat democratische politieke gemeenschappen die een hoge mate van beleefdheid vertonen, stabiel en cohesiever zijn dan gemeenschappen waar onbeleefdheid schering en inslag is.

Wat is ‘beleefdheid’ dan eigenlijk? Peterson maakt een onderscheid tussen “everyday civility” en “political civility”, waarbij hij vooral ingaat op die laatste. Politieke beleefdheid definieert hij als een democratische deugd die bestaat uit twee kerncomponenten die hij in twee afzonderlijke hoofdstukken uitwerkt, namelijk “civil conduct” en “mutual fellow feeling”. Alledaagse beleefdheid gaat over goede manieren, hoffelijkheid, het zich houden aan sociale en lokale normen en verwachtingen. Denk bijvoorbeeld aan het begroeten van de burens, het openhouden van een deur, het afstaan van een plaats in de bus. Politieke beleefdheid gaat niet over dit soort gedragingen, maar over hoe mensen met elkaar omgaan en ideeën uitwisselen in de publieke en politieke sfeer. Die vorm van beleefdheid veronderstelt dat men zich ook betrokken voelt bij wie men diepgaand van mening verschilt. Daar waar de alledaagse beleefdheid niet aanstuurt op een dergelijke vorm van betrokkenheid, impliceert de politieke beleefdheid dat men zich in woord en daad de moeite getroost een band met de ‘ander’ aan te gaan. “Unlike the civil neighbour, where the demands of everyday civility are comparatively light, civil conduct requires a deeper form of

engagement with others, including with others whom hold different perspectives and interests” (16). De alledaagse hoffelijkheid is alleen aan de politieke beleefdheid geconnecteerd voor zover hoffelijkheid een preconditionie voor politieke beleefdheid is.

Politieke beleefdheid impliceert “particular traits of character that enable citizens to participate well within their democratic community and which, in turn, enable communities to flourish” (9). De kenmerken die in dat geval van belang zijn, zijn onder andere luisterbereidheid, bereidheid om samen te werken, openheid, empathie, en de wil om te zoeken naar datgene wat men gemeenschappelijk heeft. Deze kenmerken helpen om een gedeeld moreel collectief (“fellow feelings” en “well wishing between citizens”) te creëren. Politieke beleefdheid vergt ook een bepaalde vorm van tolerantie: geen passieve en indifferente tolerantie (“Live and let live!”), maar een actieve, geïnteresseerde houding die wordt veruitwendigd in een kritische en geëngageerde houding ten opzichte van de ideeën, overtuigingen en belangen van de medeburger. Beleefdheid faciliteert in die zin de omgang met en de aanvaarding van verschil zodat samenlevingen cohesiever en rechtvaardiger zijn. “Dealing with difference and conflicting interests and values is necessary for the stability of democratic projects, requiring citizens who are skilled in the arts of self-government – deliberation, compromise, consensus-building, civility, reason-giving” (Peterson verwijst hier naar Maureen Glendon, p. 19). Dit veronderstelt dat men ook sensitief is voor concrete situaties. Soms moet men de zaken wat op zijn beloop laten teneinde zo het risico te voorkomen dat het conflict ontvlamt. Soms moet men echter ook onbeleefd zijn. Die “justified incivility” – oftewel de beleefdheidsgrens – koppelt Peterson aan de bescherming van de belangen van groepen die voortdurend onderdrukt en gemarginaliseerd worden in het publieke debat. Onbeleefd mag/moet men dus zijn ten opzichte van zij die hun macht en invloed gebruiken om de belangen van anderen te negeren/ontkennen, die niet van zinnens zijn de eigen paardenkleppen af te zetten, die anderen bedreigen en de eigen belangen voortdurend boven die van andere burgers plaatsen. Beleefdheid is daarom best te begrijpen als een deugd die zich – conform Aristoteles – bevindt tussen twee ondeugden: onbeleefdheid (het aanhoudende gebrek aan beleefdheid) en onuitputtelijke beleefdheid (waarbij men niet inziet dat men soms op zijn strepen moet staan).

Politieke beleefdheid is allesbehalve evident. Het vergt veel van de burgers: ze moeten de verschillen erkennen, maar tegelijk ook ageren vanuit de belangen en waarden die ze met elkaar delen. Dat veronderstelt vertrouwen, samenwerking, geduld, goede wil en vergevingsgezindheid. Peterson verduidelijkt dit aan de hand van een citaat van Nelson Mandela: “If you want to make peace with your enemy, you have to work with your enemy. Then he becomes your partner” (25). Het veronderstelt ook dat men vasthoudt aan het devies “to disagree without being disagreeable” (22). Peterson verwijst hierbij ook naar Jeremy Waldron die stelt dat “civility’s first impulse is to accept the opposing view for what it is: simply a

different position on a problem on which people of good faith may be opposed” (42). Wanneer sommigen het over de “decline in civility” hebben, dan gaat het ook over het verminderde vertrouwen tussen mensen. Wantrouwen en cynisme leiden niet tot de vormgeving van een beleefdheidscultuur. Dat betekent niet dat men daarom naïef moet zijn – mensen kunnen inderdaad het geschonken vertrouwen misbruiken – maar een te grote focus op die mogelijkheid leidt tot ongezond scepticisme. Peterson heeft het over “spirals of civility and incivility” (46).

Politieke beleefdheid komt er niet zomaar; ze moet gecultiveerd worden. “Civility en civic friendship requires cultivation within and through political communities, including via a society’s constitution, its public set of laws, its major institutions and social customs”. Het onderwijs speelt volgens Peterson een grote rol. Leerlingen leren binnen een veilige schoolcontext om beleefdheid te situeren, te ervaren en ernaar te handelen. Peterson (52) verwijst naar David Kerr die het had over “education about citizenship, through citizenship and for citizenship.” Leerlingen moet een zekere kennis worden bijgebracht, maar moeten vooral de kans krijgen om via “real life cases” te onderzoeken wat beleefdheid precies in bepaalde situaties veronderstelt, zodat ze die kennis en vaardigheden uiteindelijk ook in hun eigen leven kunnen toepassen. “The litmus test of whether a culture of civility exists within a school is not whether pupils, teachers and others are civil in their formal engagement, but whether this civility also occurs in corridors, playgrounds and other informal meeting places” (63).

Belangrijk is dat beleefdheid een collectieve kwestie is. Als leerlingen onbeleefdheid zien als een wijdverbreid gedragspatroon in de samenleving, dan zullen zij die onbeleefdheid imiteren. Alle goede inspanningen van het onderwijs ten spijt, als leerlingen bijvoorbeeld merken hoe ouders leerkrachten verbaal schofferen of bedreigen en merken dat politici liegen (een alternatieve waarheid vertellen) en elkaar beledigen, dan zal het voor een school moeilijk worden om een beleefdheidsethos te cultiveren. Wat dat betreft is de onbeleefdheid van politici niet alleen betreurenswaardig omwille van de beleefdheid zelf, maar ook en wellicht vooral omwille van de impact op het maatschappelijke ethos. Voor men het goed en wel beseft zit men in een neerwaartse spiraal. De hoop is dat de leerlingen zich de beleefde omgangsvormen door bepaald onderwijs als een gewoonte zullen eigen maken, maar dat kan enkel als iedereen aan die beleefdheidsethos bijdraagt – familie, lokale buurt, religieuze gemeenschap en de brede politieke en maatschappelijke cultuur. Het dient nauwelijks gezegd dat dit een urgente boodschap is en dat iedereen zich best geappelleerd voelt.

François LEVRAU (Antwerpen)